

Özel Eğitimde Çağdaş Yaklaşımlar

Yar. Doç. Dr. Süleyman ERİPEK (*)

İster fen bilimlerinde ya da doğal bilimlerde, ister sosyal bilimlerde olsun, bilim alanlarındaki gelişmeleri hissedebilmek için mutlaka bu bilimlerde yaşamak, bilim adamı olmak gerekmektedir. Caddelerdeki vitrinleri seyretmek, gazete ve dergileri izlemek, bazı yeni uygulamaları gözlemek ya da bu uygulamaların doğrudan içinde bulunmak, bu gelişmenin ne denli hızlı olduğunu anlamak için yeterlidir.

Bu hızlı gelişme temposu içerisinde, diğer bilim dallarından ayrı ve bağımsız bir bilim dalı düşünmek mümkün değildir. Bütün bilimler birbiriyle içiçe ve karşılıklı etkileşim içerisindedirler. Bu etkilenen ortam içerisinde, bilim dallarının birisinde meydana gelen değişiklik ya da yenilik, anında diğer bilim alanlarını etkilemektedir.

Özel eğitim alanı, bir bilimdalı olarak hiç bir zaman bu kuralın dışında olmamıştır. Kendi bünyesindeki değişiklik ve yenilikler bir yana, psikolojideki, sosyolojideki, felsefedeki, doğa bilimlerindeki hatta matematikdeki gelişmelerden sürekli olarak etkilenmiştir. Aynı şekilde kendi bünyesinde olan gelişmeler diğer bilim dallarını etkisi altında bırakmıştır.

Bugün özel eğitim alanında kaydedilen pek çok gelişme, bu karşılıklı etkileşimlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çok değil 40-50 yıl öncesinde bireyin gelişiminde çevrenin önemi üzerinde söyley verebilmek, oldukça cesaret isteyen bir görevdi. O zamanki yaygın inanışa göre, bireyin psikolojik ve davranış özellikleri doğuştan gelmekte idi, yani kalıtsaldı. Bu bütünüyle yanlış olmasa da bir hayli eğri denilebilecek inanışın sonucu olarak, özürli çocuklar kader kurbanları olarak görülüyordu. Dolayısıyla özel eğitimin işlevi, bu kader kurbanlarının bakılması, korunması, hatta bazan toplumdan saklanması olarak algınlıyordu. Oysa bugün artık bireyin gelişiminde yalnızca kalıtsal ya da çevresel etmenlerin rol oynamadığı, bu iki etmenin birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu bilinmektedir.

Psikoloji bilimiyle yakından ya da uzaktan ilgilenen her bireyin

(*) Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

izledği bu gelişme, özel eğitim alanını, özel eğitimin felsefesini derinden etkilemiştir. Görülmüştür ki bireyi özürle kılan etmenlerin pek çoğu birey-çevre tekileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve bu etkilerin pek çoğu önceden kontrol altına alınabilecek nitelindedir.

Bu çerçevede özel eğitimin asıl işlevi, çocukta ya da çevrede özürü yaratan durumun ortaya çıkmasını önleme, azaltma ya da ortadan kaldırma, bu konuda gerekli eğitsel düzenlemelere gitmek olmaktadır. Bir bakıma özel eğitim hizmetleri çocuk özürle duruma gelmezden önce başlamaktadır. Bu yönüyle özel eğitim, bireyle olduğu kadar onun çevresiyle de ilgilenmektedir.

Bugün özürle çocukların genel nüfus içerisindeki oranları % 13-14 olarak kabul edilmektedir. Bu özürlerin önemli bir bölümü, psikosomatik ya da somatopsikolojik olarak adlandırılan mekanizmaların sonucunda ortaya çıkmaktadır. İlk durumda bireyin psikolojik özürleri bedensel, ikincisinde bedensel özürleri psikolojik özürlerle neden olmaktadır. Bazı durumlarda bu iki mekanizma birlikte işlemektedir. Yani kısır bir döngü söz konusu olmaktadır. Örnek verilecek olunursa, çocuk okuldan korkmaktadır. Her okula gidiş vaktinde midesi bulanmakta, ishal gibi hastalık belirtileri göstermektedir. Bir başka örnekte bireyin hafiften ayağı aksamaktadır. Olayı abartır. Ruhsal bunalıma düşer. Sonuçta birey toplumca uyumsuz olarak damgalanır. Yine başka bir örnekte, çocuk ağır ve sürekli ruhsal gerilim altındadır. Bunun sonucu olarak konuşma özürü göstermektedir. Konuşmasındaki bu özür onu daha da ağır bunalımlara itmektir. Daha ağır bunalımlar ise konuşmasını daha da ağır derecede özürlemektedir. Sonuçta çocuk kendi kabuğuna çekilmekte bir tür mutizm denilen konuşmamazlık durumuna girmektedir.

Bu durumda akla şu sorular gelmektedir. Bu mekanizmaların işleyişi ya da kısır döngü başlamadan önlenemez mi? Hangi durumlarda çocuğun okuldan korkabileceği bilinmeyen bir denklem midir? Ayağı aksayan çocukta, ortaya çıkabilecek sorunlar önceden kestirilemez mi? Konuşma özürle çocuğu iyileştirmek ruhsal gerilimini ortadan kaldırmaksızın mümkün olabilir mi? Bu çocuklar yaşamları boyunca özürle kalmaya mahkûm mudurlar? İşte özel eğitimin önleme, azaltma ve ortadan kaldırma işlevleri burada önem kazanmaktadır.

Gerçekte her konuda olduğu gibi, sorunu ortaya çıktıktan, kökleştikten sonra çözebilmek, henüz başlangıçta iken çözebilmekten, iyileştirmekten çok daha zordur. Üstelik geç kalındığında, harcanan çabaların yoğunluğu bir yana başarılı sonuçlar alabilmek pek çok durumda mümkün olamamaktadır.

Diğer yandan, son yıllarda, sorunlara daha objektif, akılcı ve işlevsel bakma eğilimlerinin bir sonucu olarak, özel eğitim hizmetlerinin kapsamına giren özürlü gruplarının tanımlanmalarına ilişkin, felsefi düzeyde, bazı önemli gelişmeler kaydedilmiş, yeni görüşler ortaya atılmıştır ve bu görüşler bir hayli taraftar toplamıştır.

Buna göre, geri zekâlı, kör, sağır, konuşma özürlü, ortopedik özürlü olarak adlandırılan özürlü gruplarının, yıllardır yapılagelen adeta klasikleşmiş, hemen her tanımında, önce grubun tipik özellikleri sıralanmakta, daha sonra bu özelliklerin bireyin normal eğitimden yararlanabilmesin; mümkün kılmadığına değinilmektedir. Örneğin klasik işitme özürlü tanımını ele alalım, «bütün düzeltmelere rağmen, işitme kaybı 70 desibelden daha fazla olan, normal eğitim öğretim çalışmalarında işitme gücünden yararlanamayan işitme özürlü denir».

Oysa eğitsel ve işlevsel açıdan önemli olan özürü özellikleriyle tanımlamaktan çok, sonucunda getirdiği eğitim gereksinimlerini tanımdır. Yine bu görüşe göre, klasik tanımlar ve bu tanımlara göre yapılan gerç zekâlı, kör, sağır tanıları çocuğu damgalamaktan öte hiç bir yarar getirmemektedir. Üstelik doğrudan damgalama, bireyin kendisiyle ve çevresiyle ilişkilerinde ek bazı sorunlara neden olabilmektedir. Bunun yerine özürlü çocukların eğitim gereksinimlerine göre gruplandırılmaları ve adlandırılmaları önerilmektedir. Bu gereksinim alanları genellikle öğrenme, iletişim, uyum, duyular ve devinim olmaktadır.

Hümanistik görüş olarak da adlandırılabilir, bu felsefi akımın yanında, özel eğitim alanını yakından etkileyen bir diğer bilim dalı da psikometridir. Gerçekte psikometrinin pek çok araştırma problemini özel eğitimden aldığı belirtilmede yarar var. Bilindiği gibi, bundan yaklaşık 80 yıl önce, ilk zekâ testi olarak kabul edilen Stanford-Binet zekâ testi, öğrenme gücünü olan çocukları okula başlamazdan önce tanımlamak amacıyla geliştirilmişti.

Kaynağı şu ya da bu olsun, günümüzde psikometri alanındaki gelişmeler, çocukların erken yaşlardan başlayarak çeşitli gelişim ve bu problem alanlarında değerlendirilmelerine olanak vermektedir. Bu amaçla Stanford-Binet'ten sonra geliştirilmiş pek çok test vardır. Bunlara, gözlem yoluyla bilgi toplamayı sistematikleştiren çalışmaları da eklemek mümkündür. Bu nedenle özürlü çocuğu erken yaşlarda tanılama, hatta onun özürlü olmaya yatkınlığını belirleme ve gerekli önlemleri alma, düne göre bugün çok daha kolay olmaktadır.

Diğer yandan, yine yakın geçmişe değin deneysel psikoloji ve eğitim psikolojisi alanlarında yapılan bilimsel çalışmalar şu ya da

bu nedenle uygulamada yeterince değerlendirilememiş, bu alanda yapılan araştırma sonuçları uzun süre konuyla ilgili bilimsel çevreleri aşmamıştır. Oysa bugün çoğu gelişmiş ülkede yapılan araştırma sonuçları, uygulamaları önemli ölçüde etkilemekte ve yönlendirmektedir. Artık uygar toplumların araştırma bulgularına duyarlılıkları artmıştır.

Yapılan bu araştırmaların sonucu olarak, günümüzde, öğrenme ve öğretme ilişkin pek çok konu açıklığa kavuşturulmuştur. Edinilen bulgulardan uygulamalarda yararlanılmakta, eğitim ve öğretim etkinlikleri bu bulguların ışığı altında yeniden düzenlenmeye çalışılmaktadır. Son yıllarda özürlü çocukların eğitimlerinde yaygın olarak kullanılan davranış değiştirme yönteminin temelini öğrenmeye ilişkin edinilen bu bilgiler oluşturmaktadır. Bugün davranış değiştirme yöntemi yoluyla yalnızca akademik öğrenmelerde değil, çocuktaki her tür istenlik davranışı geliştirmede neredeyse mucizevi denilebilecek sonuçlar alınmaktadır.

Skinner'in geliştirdiği, edimsel koşullanma kuramının temelini oluşturduğu davranış değiştirme yöntemine göre, çocukların tekrarladığı davranışlar, sonucunda hoşnutluk buldukları davranışlardır. Hoşnutluklar çoğu kez çevreden bazan da davranışın kendi özünden gelmektedir. Çocuk annesinden ağlayarak büfedeki bebeği vermesini istemektedir. Anne 5 dakikalık huzur ve barış için çocuğa istediği bebeği vermektedir. Annenin bu tepkisiyle çocuk, bulunduğu davranışın sonucunda hoşnutluğu yaşamıştır. Artık çocuk canı ne istese bunu ağlayarak dile getirecektir. Sonuçta evdeki barış sürekliliği bozulacaktır. Çocuk ağladığında anne ısrarlı ve tutarlı olarak isteğini yerine getirmeseydi, acaba çocuk bu davranışını sürdürebilecek miydi? Bu yöntemin dayandığı kurama göre bunun olanağı yoktur. Çünkü çocuğun davranışının sonucunda hoşnutsuzluk vardır. Çocuk başlangıçta uygunsuz davranışını tekrarlasa bile sonuçlar tutarlı olarak hoşnutsuzluk getirdiği sürece, bundan bir süre sonra vaz geçecektir. Yani davranış değiştirme olayının temelinde, davranışın sonuçlarını değiştirerek davranışı değiştirme yaklaşımı vardır.

Özel eğitim alanında günümüzde sıklıkla sözü edilen diğer bir konu ya da slogan «kaynaştırma» olmaktadır. Yakın bir geçmişte değin özürlü çocukların eğitimlerinin apayrı bir olay olduğuna inanılırdı. Bu inanç çerçevesinde tek seçenek, bu çocukların özel eğitim programlarının uygulandığı, normal çocuklardan ve toplumdan soyutlanmış okul ya da sınıflara yerleştirilmesiydi. Bugün bu uygulamadan süratle vazgeçme yolları aranmaktadır. Çünkü bu okullara devam eden ya da bu okulları bitirmiş öğrenciler üzerinde yapılan

araştırsalarda, çocuklarda duygusal gelişimden, zihinsel gelişime değin pek çok gerilik ve bozukluklar, normal yaşam tarzından önemli kopukluklar belirlenmiştir.

Gerçekten özürlü durum ile normal durum arasındaki fark yalnızca bir derece farkıdır. Bunlar birbirlerinden apayrı iki farklı durum değildir. Üstelik özürlü birey, kendini özürlü kılan özelliği dışında diğer özelliklerinde normal olabilir. Dolayısıyla zorunlu koşullar dışında bu çocukları normallerden ayrı okullara yerleştirmeyi haklı gösterebilecek nedenler bulabilmek güçtür. Alternatif, kaynaştırma programlarıdır. Bu programlarda özürlü çocuklar normal çocuklarla tam ya da yarı zamanlı olarak birlikte eğitim görmektedirler. Ancak bu beraberlik fiziksel beraberlikten öte, bu iki grubun karşılıklı ilişki ve işbirliğine dayanmaktadır. Güzel olan, zor olan da budur.

Ülkemizdeki Durum :

Maalesef ülkemizde sunulan özel eğitim hizmetleri, burada yalnızca bir kaçına değinilen bu gelişmelerden kendine düşen yeterli payı alamamıştır. Büyük boyutlara ulaşmış nicel sorunlar bir yana, hâlâ özel eğitimin işlevi, özürlü duruma gelmiş bireyi korumak ve bakmaktan öte gidememiştir. Alınan sonuçlar ise başarılı olmaktan son derece uzaktır. Hatta bu hizmet alanına ilişkin olması gereken inancı sarsabilecek niteliktedir.

Diğer yandan psikometri alanındaki gelişmeler, halen ülkemize yeterince yansiyabilmiş değildir. Çocuklarımızı hâlâ ülkemiz koşullarına uyarlanmış testlerle değerlendirebilmekten yoksunuz. Gözlem tekniğini küçümsüyor, bu teknikten yeterince yararlanamıyoruz. Araştırmalarımız yeterince işlevsel değil, olanlar ise uygulamaya yansımıyor.

Özürlü çocuklarla çalışan her eğitici personelin edinmek zorunda olduğu davranış değiştirme yöntemlerini, değil uygulamak, bilgi düzeyinde bile özümleyebilmiş değiliz. Özürlü çocukların eğitimlerinde normalleştirme, kaynaştırma diyoruz, normal okullar bünyesinde özel sınıflar açarak, bunu gerçekleştirdik sanıyoruz. Sınıflar ayrı, öğretmenler ayrı, programlar ayrı, kaynaştırma umutlarımız tenefüslere kalıyor. Bakıyoruz orada da özürlü çocuklar ayrı bir köşede.

Yazarın görüşüne göre, bu kopukluk ve olumsuzlukların nedeni, genelde, özel eğitimi toplum olarak algılayışımızdaki yanlışlıktan ve buna paralel olarak özel eğitim hizmetlerine olan inanış eksikliğimizden kaynaklanmaktadır. Muhakkak olayın ekonomik boyutu da var. Üstelik genel bazı engelleri henüz aşabilmiş değiliz, bu da özel eğitim hizmetlerini olumsuz yönlerde etkilemektedir.